

т. п. Такий продукт з самого початку повинен розроблятися, а потім і просуватися як загальна спільна справа туроператорів і операторів об'єктів туристичної інфраструктури. Таким чином, кластерні утворення допомагають кожному їх учаснику усвідомити себе частиною цілого. Більш того, кластери «працюють» на імідж не лише підприємств, а на імідж всього регіону і тим самим надають можливість вітчизняному турпродукту та туристичним DESTINATIONAM вийти на міжнародний туристичний ринок. Характерною особливістю саме рекреаційно-туристичного кластера є не лише взаємодоповнюваність підприємств, які до нього належать, але й неможливість функціонування їх поза межами рекреаційно-туристичної сфери.

Таким чином, дослідження територіальної організації рекреації і туризму з другої половини минулого століття і по теперішній час можна розділити на три періоди. Кожен наступний період вміщував в себе підходи та концепції попереднього, але при цьому вони розвивалися з урахуванням нових світових наукових тенденцій. Для кожного періоду характерне домінування певних моделей організації рекреації та туризму. На сьогоднішній день факторами формування просторової організації рекреації та туризму починають виступати глобалізація, екологічна та соціальна безпека, геополітична ситуація, державна політика в сфері туризму, науково-інноваційна база і кадрові ресурси, а також психологічні мотиви туристів. Таким чином, глобальним даний процес є як за територіальним охопленням, так і по організації всіх елементів рекреаційно-туристичного простору. В той же час факт наявності великої кількості зовнішніх і внутрішніх факторів, що впливають на територіальну організацію туризму, підкреслює динамічність і нестійкість сучасних туристських систем.

Перелік використаних джерел:

1. Leiper, N., 1979. The framework of tourism. *Annals of Tourism Research*, No. 6, 390–407.
2. Мироненко Н.С., Твердохлебов И.Т. Рекреационная география. М.: МГУ, 1981. 208 с.
3. Porter, M., 1990. *The Competitive Advantage of Nations*. London, Macmillan, 875.
4. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методика. Одеса: Астропринт, 2005. 631 с.

ОСОБЛИВОСТІ ПОЄДНАННЯ ЕКСТРЕМАЛЬНИХ ВИДІВ ТУРИЗМУ ІЗ ЕКСКУРСІЙНИМИ ПОСЛУГАМИ

Альтгайм Л.Б.

altheim@ukr.net

Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка, Україна

The value of a combination of organization of excursion services with various types of extreme tourism for the tourism industry is revealed. The peculiarities of the use of various natural places and objects for the selection of different types of extreme tourism are analyzed.

Key words: *excursion services, extreme types of tourism.*

На міжнародному ринку туризму екстремальні види туризму починають розвиватися із кожним роком все швидше. Але про деякі його форми і види багато хто просто щось чув, а деякі і не знають. А коли їх поєднувати із екскурсійними послугами, то ефективність і популярність таких турів зростатиме у рази. В Україні останніми роками з'являються туристичні організації, які займаються саме таким поєднанням екстремального туризму із екскурсійними послугами, організовуючи тури. Кожна країна має що представити туристу-екстремалу, це і гори, річки, моря, океани, або ж просто повітряний простір. Тобто це, у

переважній більшості, природні об'єкти, і коли їх вміло використовувати під час організації і проведення екскурсій у природу — це дасть можливість привабити більше споживачів даних послуг.

Активні види відпочинку завойовують усе більшу популярність серед простих туристів. Особливо популярним став дайвінг, один із найзахоплюючих і екстремальних видів. Парашутистам і гірськолижникам доводиться потіснитися - кількість дайверів у всьому світі, стрімко зростає. Звертаючи увагу на цифри стає зрозуміло, що поширення дайвінгу можна порівняти тільки із епідемією. На сьогодні у світі майже 20 мільйонів сертифікованих дайверів-аматорів, а 40 років тому їх було кілька сотень. В Україні останніми роками захоплення дайвінгом стало масовим. Також, зараз у всьому світі не поступаються популярності стрибки із парашутом. Із парашутом почали стрибати більше як півстоліття назад, але масовості вони набули тільки останні 15 років. Зараз існує багато варіантів стрибків із парашутом. Це і скайсерфінг і групова акробатика, але все більшу популярність набирає V.A.S.E. jumping. Це не тільки гострі відчуття, але і чудове видовище. Багато людей спеціально приїжджають на різні змагання, щоб подивитися, як люди стрибають із хмарочосів, телевізійних веж, мостів, скель.

Якщо комусь не подобається пірнати під воду або стрибати із величезних висот - тоді можна спробувати, теж популярний вид екстремального відпочинку, віндсерфінг. Також випробовування себе на сплаві бурхливими гірськими ріками, точно запам'ятається надовго.

Поєднання екстремальних видів туризму із природними екскурсійними об'єктами - один із самих перспективних напрямів туристичної галузі, що залучає до себе усе більше людей. З'являються нові місця для активного відпочинку, як штучні, наприклад, гірськолижні курорти, такі місця створені природою, про які люди раніш і не знали, наприклад, печери. А те, що цей напрям туризму активно розвивається видно із того, що все більшою популярністю користуються екскурсійні маршрути до природних об'єктів. І у залежності від того, які це будуть об'єкти, із різними видами екстремального туризму можна поєднувати екскурсійні послуги.

Якщо основними природними екскурсійними об'єктами є водойми, то це може бути:

- *дайвінг* — плавання із аквалангом у пошуках підводних красот і дивовижних об'єктів;

- *вейкбординг* — поєднання водних лиж, сноуборду, скейту і серфінгу. Катер буксирує рейдера, що стоїть на короткій широкій дошці. Рухаючись на швидкості 30-40 км/год із додатковим баластом на борту, катер залишає за собою хвилю, яку рейдер використовує як трамплін. У стрибку можна виконати безліч різноманітних фігур. Для вейкбордингу потрібен спеціалізований катер, але такі катери коштують дорого, тому в Україні цей вид екстремального туризму використовують рідко і цей вид відпочинку мало розвинений через йог дорожнечу;

- *водні лижі* — один із найвідоміших видів активного відпочинку. Це гідна заміна гірським і біговим зимовим лижам. Для занять водними лижами потрібні водні лижі, рятувальний жилет, рукавички і гідрокостюм. Водні лижі у даний час активно практикуються на Чорноморському і Азовському узбережжі, великих озерах і водосховищах;

- *віндсерфінг* — це овальна дошка із вуглепластика із жорсткою поверхнею для стійкості та із плавниками-стабілізаторами на нижній площині, і невеликим вітрилом, яке кріпиться до дошки. Серфінг — це те ж саме тільки без вітрила. Власне віндсерфінг і походить від серфінгу. При хорошому вітрі можна розвивати швидкість 10-12 м/с (рекорд на сьогодні — більше 70 км/год);

- *каякинг* — шалено популярний за кордоном, набирає популярності і в Україні. Цей спорт одинаків, хоч і позбавлений командного духу, проте дає можливість кинути виклик стихії і залишитися із нею сам на сам. У сучасному каякингу розвиваються три основні напрями — гребний слалом, родео і сплав [5, с. 158]: *слаломний каякинг* — це уміння

маневрувати на каяку, відчуваючи човен і воду; *родео*, на відміну від слалому — це не тільки віртуозна техніка, але ще і елемент гри. Фристайл на каяку — це виконання різних трюків на човні за рахунок особливостей рельєфу річки; на каяку можна відправитися у водний похід річкою будь-якої складності, або проводити ігрові *сплави* на невеликому відрізку гірської річки, вибираючи окремі перешкоди у вигляді бочок, валів і водоспадів і проходячи їх без нічого. Природно, щоб відчувати себе упевнено під час *сплавів*, необхідно володіти базовою технікою *слалому* і *родео*. До складу екіпіровки каякера входять: човен, шолом, рятувальний жилет, спідниця (запобігає попаданню води у човен), прогумоване взуття і весло;

- *рафтинг* — це захоплюючий спуск гірською річкою на каное або спеціальних плотах. Рафтинг — один із найбільш популярних маршрутів, поєднаних із екскурсійними послугами, абсолютно безпечний навіть для юних екскурсантів і туристів. Останніми роками він викликає величезну зацікавленість із боку поціновувачів екстремального відпочинку, оскільки під час них можна оглянути чудові природні об'єкти і краєвиди практично у будь-якому місці світу, почути розповіді про їх походження.

Рафт-тури, головним чином, бувають такими: поїздки на день або півдня і багатоденні подорожі, невід'ємною частиною яких є екскурсійні послуги. Під час останніх туристи потрапляють у віддалені куточки гір із незайманою природою, розбивають табір на берегах чи у гирлі річки і досліджують дикі околиці навколо стоянок, спостерігаючи за природними об'єктами [5, с. 87].

Коли ми використовуємо повітряний простір, то це буде:

- *парашутний спорт*, мається на увазі, класичний парашутизм, який складається із стрибки на точність приземлення, завдання яких полягає в ураженні мішені розміром у 3 см (раніше, при круглих куполах, мішень була великою - коло, діаметром 100 метрів, і відхилення у 80 метрів було достатньо непоганим результатом, із вдосконаленням техніки мішень зменшувалася у розмірах, після появи щільного куполу УТ-15 мішень стала мати розмір 10 см, а після винаходу куполів «плануюча оболонка» мішень стала розміром, який існує і сьогодні) та комплекс фігур у вільному падінні. Достатньо консервативний вид спорту: сам комплекс фігур не зазнає змін вже багато років. Вимагає високоточної майстерності і постійності у результатах;

- *групова акробатика* - ця дисципліна переслідує мету побудови максимальної кількості різних фігур командою із кількох парашутистів. Класична кількість парашутистів у команді — 4 і 8. Бувають також команди із 16-ти спортсменів. Саме із такої кількості і складається переважна більшість екскурсійних груп на таких маршрутах. Основні фігури для побудови, звичайно, оголошуються наперед, назви ж цих фігур дають деяке уявлення про те, як вони виглядатимуть: «чарка», «зірка» тощо. Команда із чотирьох осіб може побудувати близько 30 фігур за час вільного падіння;

- *купольна акробатика* — полягає у побудові формацій із куполів розкритих парашутів. Цим вона кардинально відрізняється від інших видів парашутного спорту, де робота над результатом йде до розкриття парашута (окрім стрибків на точність приземлення). При виконанні фігур купольної акробатики парашутисти входять у безпосередній контакт із парашутами інших спортсменів, при цьому часто відбуваються завали куполів. Тому парашутистам, що займаються купольної акробатикою, потрібне особливе устаткування. Куполи мають бути стійкими, добре навантаженими і володіти можливістю точного регулювання швидкості;

- *фристайл* — порівняно молодий вид парашутизму, виник приблизно 15-20 років тому. Полягає у показі спортсменом різних фігур у вільному падінні. Тут оцінюються краса, складність елементів, виконаних парашутистом, а також майстерність повітряного оператора, який проводить зйомку спортсмена у повітрі. Відпрацювання фігур на землі вимагає спеціального устаткування, якого немає на кожній дроп-зоні, і це, так само як і відсутність достатньої інформації про фристайл, гальмує розвиток даного виду в Україні [2, с. 94-95];

- *скайсерфінг* — це стрибки на лижах із виконанням різних фігур у вільному падінні. Аеродинаміка лижника сильно відрізняється від простого вільного падіння, тому стрибки на лижах вважають практично іншим видом спорту. Оскільки всі елементи виконуються у стані вільного падіння, то для оцінки стрибка необхідний повітряний оператор, щоб на основі відеозапису, зробленого цим оператором, члени журі змогли виставити свої оцінки. Таким чином, команда складається із двох осіб — спортсмена-лижника і спортивного оператора. У залік йде тільки перші 50 секунд відеозапису стрибка. Оцінюється майстерність і артистизм виконання фігур, а також якість роботи оператора;

- *B. A. S. E. jumping*. Бейс-джамперу для заняття улюбленою справою — стрибками із парашутом — не потрібен літак або інша техніка, що літає. Він обходиться звичайним ліфтом висотного будинку, а часто і власними руками і ногами плюс альпіністське спорядження. Спортсмен-бейсер забирається на дах якої-небудь будівлі, бажано хмарочоса, або яку-небудь телевежу, гору або скелю, і стрибає вниз. Навіть ентузіасти цього виду спорту говорять, що це один із найнебезпечніших видів, навіть на фоні екстремальних. Як правило, більшість екскурсантів можуть бути тільки спостерігачами.

Популярні і такі види активного відпочинку, як польоти на повітряних кулях і дельтапланах. Дальність польоту на повітряній кулі залежить від сили вітру. Повітряні кулі піднімаються на висоту до 1000м. Місце приземлення повністю залежить від метеоумов. Дельтапланеризм входить до переліку всесвітньо відомих видів спорту, що швидко розвиваються. Апарати зараз неймовірно стійкі, міцні, і польоти на них можуть бути обмежені лише погодними умовами і досвідченістю самого пілота [1, с. 145].

Під час відвідування і використання на маршрутах різних орографічних об'єктів можна використовувати і поєднувати екскурсійні послуги із наступними видами екстремального туризму:

- *маунтинбайкінг* — їзда на гірському велосипеді. Влаштовуються змагання і для непрофесійних маунтинбайкерів;

- *спелеологія* — це дослідження печер. Щоб займатися спелеологією, треба мати серйозну підготовку, причому не тільки фізичну, але і технічну, а також психологічну. Печери бувають різними, але у будь-якому випадку надзвичайна краса печер зачаровує. Озера, химерні вигини, незвичайне світло. Якщо повезе, можна знайти і печерні перлини (вони утворюються у ваннах із проточною водою, але дуже рідкісні);

- *спелестологія* — це захоплююча суміш туризму і науки, що вивчає порожнини штучного походження. У найширшому сенсі слова спелестологія — це наука про штучні підземні споруди. Спелестологія тісно пов'язана із спелеологією, тільки спелестологів цікавить проникнення у підземні пустоти та приміщення, що на даний час покинуті та становлять певний історичну зацікавленість: покинуті каменоломні, шахти, водоводи, колодязі, підземні ходи, підземні храми і монастирі тощо;

- *X-гонки* — це коли одні і ті ж люди настільки добре і універсально підготовлені, що можуть лізти на скелі, скакати на коні, сплаватися на каяку або плоту порогами, мчати горами на велосипеді і спускатися на мотузках під водоспадом. Ці люди об'єднуються у команди, і беруть участь у змаганнях, де їх мета — щонайшвидше пройти дистанцію у 300-400 км, використовуючи свої навички. Це називається «мультиспорт», або «екстремальні» (а частіше навіть «пригодницькі») гонки [1, с. 149]. На Заході щорічно проводиться більше 200 екстремальних гонок. Наприклад, найбільші гонки проводяться у Великобританії, організовані «Асоціацією Екстремальних Гонак Сполученого Королівства та Ірландії»;

- *альпінізм* вважається найбільш екстремальним відпочинком. Сьогодні альпінізм є цілою індустрією, яка рівномірно розвивається і популяризується. Як правило, для сходжень прийнято вибирати літо, коли погода дозволяє із мінімальними втратами дістатися до наміченої вершини. Проте поціновувачі найгостріших відчуттів не зупиняються і взимку. А складні погодні умови і схід лавини тільки додають гостроту

подорожі. У гори йдуть, щоб випробувати себе, ризикнути, подолати все і дістатися до вершини. Для цього потрібно бути добре фізично підготовленим;

- *гірські лижі* — один із найстаріших видів активного відпочинку. Майже будь-який гірськолижний курорт пропонує якісний і різноманітний гірськолижний сервіс, є спуски як для професіоналів, так і для новачків, яких завжди можуть навчити правильно кататися місцеві інструктори. Необхідне спорядження: комплект лиж, кріплення, палиці, черевики, костюм, шолом, маска, рукавички;

- *сноубординг* — спуск снігом із гірських схилів на спеціально обладнаній дошці. Це більш агресивний, активний і екстремальний вид, ніж гірські лижі. Сноубординг як окремий вид спорту з'явився в Америці у 60-х роках ХХ століття. Існує багато спеціальних трас із трамплінами та іншими всілякими перешкодами, на яких сноубордисти можуть робити різні акробатичні трюки. Але в останнє особливо популярним серед сноубордистів став хаф-пайп (від англ. half-pipe «пів-труби») — споруда зі снігу, схожа на рампу для ролерів;

- *лижний альпінізм* — сходження на гору із метою спуститися із вершини на лижах або сноуборді (використання страховки, або якого-небудь додаткового спорядження, окрім лиж, на спуску порушує «чистоту» такого сходження); останніми роками з'явилася *new school* — щось на зразок сноубордистського фрістайлу [4, с. 191].

Є також багато видів екзотичного екстремального туризму сьогодні, які також можна поєднувати із наданням екскурсійних послуг, а саме:

- *космічний туризм* — найдорожчий і, мабуть, найбільш екзотичний вид екстремального туризму — подорож на орбіту Землі або до якоїсь планети Сонячної системи. Наразі бажаючих космічних туристів одиниці;

- *кайтсерфінг*, сутність якого полягає у тому, що людина, яка стоїть на дошці, розганяється за допомогою повітряного змія, мотузка від якого знаходиться у неї в руках. Займатися кайтсерфінгом можна як в горах, так і на рівнинній місцевості, єдиною обов'язковою умовою є вітер. Можна навіть кататися на будь-яких полях, яких завгодно плоских або горбистих. Але найкраще кататися на дошці на водоймищах, покритих крижаною кіркою, і заповнених снігом. До того ж русла річок або озера, як правило, є найпопулярнішими місцями. Всесезонна універсальність дозволяє використовувати повітряних зміїв взимку і влітку. Деякі професіонали здійснюють стрибки до 100 метрів у довжину і 30 у висоту. Кайт дозволяє розвивати швидкість, що перевершує швидкість вітру більш ніж у два рази. Реально досяжна швидкість пересування — 60- 70 км/год, а найвища — близько 200 км/год;

- *джайло-туризм* — це один із видів екзотичного екстремального відпочинку — життя у первісному племені зі всіма принадами первісного побуту;

- *туризм на Північному і Південному полюсах*. Нещодавно почали здійснюватися круїзи до Арктики і Антарктики. Дедалі більше людей бажають побувати в екстремальних кліматичних умовах і подивитися на екзотичних тварин, зокрема пінгвінів. До того ж Північний і Південний полюси найбільш екологічно чисті місця на Землі [3, с. 296-297];

- *поїздка до Чорнобиля*. Охочих поїхати до Чорнобиля, із зрозумілих причин, не багато. Адже вже більше трьох десятиліть екологічна ситуація у цьому районі далека від оптимальної. Звичайно, відправляють туди поціновувачів гострих відчуттів, бажано у спеціальних костюмах та у супроводі фахівців із дозиметрами. Проте доступ у заборонену 30-кілометрову зону закритий для вагітних і неповнолітніх, оскільки безпосередньо поблизу АЕС випромінювання у багато разів перевищує допустимі межі. Тут можна побачити захоплюючу картину: вимерле місто, скрізь висока трава і дика природа. Без втручання людини зона перетворилася на неповторний природний парк. Тут з'явилися нові види рослин, відродилися популяції вимираючих тварин. Орлани-білохвости, рисі, сірі вовки, здичавілі коні захопили місцевість;

- *подорожі у джунглі*, під час яких у екскурсантів і туристів з'являється можливість буквально стати частиною природи, але при цьому виявитися відрізнаними від цивілізованого світу. І, навіть, якщо така туристична група має сучасні засоби супутникового зв'язку, для приходу допомоги може знадобитися декілька годин або днів. Тому будь-яка надзвичайна подія може призвести до серйозних наслідків [5, с. 6].

При поєднанні екстремальних видів туризму із екскурсійними послугами потрібно враховувати багато чинників і особливостей, а саме:

- більшість екскурсантів і туристів на такі маршрути будуть віком 20-25 років, старших туристів такі маршрути можуть цікавити все рідше;

- пропонувати такі види послуг краще туристам, які вже займаються екстремальними видами туризму чи спорту. Вони будуть більш підготовленими і фізично, і морально;

- популяризувати дані маршрути потрібно тим, яких це може швидше зацікавити і там, де і для кого це буде актуально;

- під час їхньої організації і підготовки потрібно враховувати всі запити учасників, щоб задовольнити їх уподобання;

- при відборі місць, об'єктів і видів екстремального туризму потрібно враховувати склад учасників.

Спонукає туристів до занять із екстремального туризму насамперед можливість подорожувати та розширити кругозір, а також побачити чудові краєвиди та об'єкти і просто вдосконалити свою фізичну силу. А поєднання екскурсійних послуг із різними видами екстремального туризму дозволить урізноманітнити тури та заманити у них все більше туристів та екскурсантів.

Перелік використаних джерел:

1. Козинець В. Безпека життєдіяльності у сфері туризму: навчальний посібник / Віталій Козинець, Київський ун-т туризму, економіки і права . - К. : Кондор, 2006. - 575 с.

2. Король О. Менеджмент туризму: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. — Чернівці : Рута, 2008. — 240с.

3. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти). – К.: Альтерпрес, 2002. – 436 с.

4. Мальська М.П., Худо В.В., Цибух В.І. Основи туристичного бізнесу: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 272 с.

5. Экстремальная Украина // Сегодня. - 2008. - 16 апреля: Вставка. - С. 6-7.

РОЗВИТОК РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА ЯК СКЛАДОВОЇ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ (НА ПРИКЛАДІ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Смик О.С., Єремія Г.І.

oksana.smyk@ukr.net, anna.yeremiia@gmail.com

Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича, Україна

The article describes the current state of development of the sphere of restaurant economy of Ukraine and trends of the development of restaurant in the Chernivtsi region. The statistics on the number of institutions in the restaurant industry in recent years are presented. The main problem and directions of improvement of the development of the restaurant industry enterprise are determined.

Key words: *restaurant industry, restaurant business enterprises, institution, tourist infrastructure.*

На сучасному етапі ресторанне господарство є однією з найприбутковіших сфер здійснення економічної діяльності у світі, однак така діяльність є також однією з